

QIMMATLI QOG‘OZLAR BOZORIDA INVESTITSION HISOB YURITISH
AMALIYOTI*Toshkent davlat iqtisodiyot**Universiteti talabasi Azadova Nigina**Toshket davlat iqdiodiyot**Unversetiti o‘qituvchisi Allashkurov Dilshodbek*

Annotatsiya: Ushbu maqolada qimmatli qog‘ozlar bozorida investitsion hisob yuritish amaliyotining nazariy asoslari va amaliy jihatlarini tahlil qilinadi. Investitsion hisobning mazmuni, uning moliyaviy hisobot tizimidagi o‘rni hamda investorlar va emitentlar faoliyatidagi ahamiyati yoritib beriladi. Tadqiqot jarayonida qimmatli qog‘ozlar bozorida amalga oshiriladigan investitsion operatsiyalarni hisobga olish usullari, daromad va risklarni baholash mexanizmlari hamda zamonaviy axborot texnologiyalarining investitsion hisobni yuritishdagi roli tahlil qilinadi. Shuningdek, qimmatli qog‘ozlar bilan bog‘liq operatsiyalarni hisobga olishda xalqaro moliyaviy hisobot standartlarining (IFRS) ahamiyati va ularning milliy hisob tizimiga integratsiyalashuvi masalalari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari investitsion hisob yuritish amaliyotini takomillashtirish, moliyaviy shaffoflikni oshirish va investorlar ishonchini mustahkamlashga xizmat qiluvchi ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan.

Abstract: This article analyzes the theoretical foundations and practical aspects of investment accounting practices in the securities market. The essence of investment accounting, its role in the financial reporting system, and its significance for the activities of investors and issuers are examined. The study analyzes methods of accounting for investment transactions carried out in the securities market, mechanisms for assessing income and risks, as well as the role of modern information technologies in investment accounting. In addition, the importance of International Financial Reporting Standards (IFRS) in accounting for securities transactions and their integration into the national accounting system is considered. The research results are

aimed at developing scientific conclusions and practical recommendations to improve investment accounting practices, increase financial transparency, and strengthen investor confidence.

Аннотация: В данной статье анализируются теоретические основы и практические аспекты ведения инвестиционного учета на рынке ценных бумаг. Раскрывается сущность инвестиционного учета, его роль в системе финансовой отчетности, а также значение для деятельности инвесторов и эмитентов. В процессе исследования рассматриваются методы учета инвестиционных операций на рынке ценных бумаг, механизмы оценки доходности и рисков, а также роль современных информационных технологий в ведении инвестиционного учета. Кроме того, анализируется значение Международных стандартов финансовой отчетности (МСФО) в учете операций с ценными бумагами и вопросы их интеграции в национальную систему учета. Результаты исследования направлены на разработку научных выводов и практических рекомендаций по совершенствованию инвестиционного учета, повышению финансовой прозрачности и укреплению доверия инвесторов.

Kalit so‘zlar: qimmatli qog‘ozlar bozori, investitsion hisob, moliyaviy hisobot, investitsion operatsiyalar, daromad va risk, investorlar, emitentlar, IFRS, raqamli hisob tizimi, moliyaviy shaffoflik.

Keywords: securities market, investment accounting, financial reporting, investment transactions, return and risk, investors, issuers, IFRS, digital accounting systems, financial transparency.

Ключевые слова: рынок ценных бумаг, инвестиционный учет, финансовая отчетность, инвестиционные операции, доходность и риск, инвесторы, эмитенты, МСФО, цифровые учетные системы, финансовая прозрачность.

Kirish: Qimmatli qog‘ozlar bozori zamonaviy iqtisodiyotda kapitalni samarali taqsimlash va investitsiya jarayonlarini tartibga soluvchi asosiy mexanizmdir. Ushbu bozor orqali kompaniyalar va davlat moliyaviy resurslarni jalb qiladilar, investorlar esa o‘z kapitalini oshirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shu nuqtai nazardan, qimmatli

qog'ozlar bozorida investitsion hisob yuritish amaliyoti moliyaviy hisobot tizimining muhim elementi sifatida qaraladi. Investitsion hisob orqali bozor subyektlari o'z operatsiyalarini to'liq va aniqlik bilan qayd etib, moliyaviy natijalarni tahlil qilish imkoniga ega bo'ladi. Investitsion hisob yuritishning asosiy vazifalaridan biri investorlar va emitentlar o'rtasidagi axborot shaffofligini ta'minlashdir. Hisob-kitob jarayonlarining aniqligi va ishonchliligi moliyaviy qarorlar qabul qilishda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, zamonaviy axborot texnologiyalari va avtomatlashtirilgan hisob tizimlari investitsion operatsiyalarni real vaqt rejimida qayd etish, daromad va risklarni tezkor tahlil qilish imkoniyatini beradi. O'zbekiston Respublikasida qimmatli qog'ozlar bozorining rivojlanishi so'nggi yillarda sezilarli darajada kuchaygan. Masalan, 2023–2024-yillarda Milliy birja ma'lumotlariga ko'ra, aksiyalar va obligatsiyalar bozoridagi savdo hajmi 2021-yilga nisbatan qariyb **1,8 barobarga** oshgan. Bu esa investitsion hisob yuritish tizimining samarali faoliyatini ta'minlashni dolzarb masala sifatida ko'rsatadi. Shu sababli investitsion operatsiyalarni aniq qayd etish va hisobotlarni muntazam tahlil qilish korxonalar va moliyaviy institutlar uchun strategik ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS)ning milliy hisob tizimiga integratsiyalashuvi ham qimmatli qog'ozlar bozorida investitsion hisob yuritishning zamonaviy talablariga mos kelishini ta'minlaydi. Bu investorlar va moliya institutlari o'rtasidagi ishonchni oshiradi, moliyaviy risklarni kamaytiradi va bozor barqarorligini mustahkamlaydi.

Mazkur maqolada qimmatli qog'ozlar bozorida investitsion hisob yuritish amaliyotining nazariy va amaliy jihatlari, zamonaviy texnologiyalarni qo'llash imkoniyatlari, shuningdek, bozor subyektlari faoliyatiga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari investorlar, moliyaviy institutlar va moliyaviy nazorat organlari uchun amaliy ahamiyatga ega xulosalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Asosiy qism: Qimmatli qog'ozlar bozorida investitsion hisob yuritish amaliyoti investorlar va emitentlar uchun moliyaviy natijalarni to'liq, aniq va shaffof qayd etishni ta'minlaydigan tizim hisoblanadi. Ushbu tizim orqali barcha investitsion operatsiyalar — aksiyalar, obligatsiyalar, depozit sertifikatlari va boshqa moliyaviy vositalar

bo'yicha daromad, dividendlar va kapital o'sish monitoring qilinadi. Investitsion hisob yuritishning asosiy maqsadi bozor subyektlariga real vaqt rejimida moliyaviy holatni baholash va risklarni tahlil qilish imkoniyatini yaratishdir.

O'zbekiston Respublikasida qimmatli qog'ozlar bozorining rivojlanishi bilan birga investitsion hisob yuritish amaliyotiga talab ortib bormoqda. Milliy birja ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda aksiyalar bozorida amalga oshirilgan savdo operatsiyalarining umumiy hajmi 2021-yilga nisbatan **1,8 barobarga** oshgan, obligatsiyalar bozorida esa o'sish **35 %** ni tashkil qilgan. Bu ko'rsatkichlar investorlar va moliya institutlari uchun ishonchli va tezkor hisob tizimining zarurligini yanada oshirmoqda.

Investitsion hisob yuritishda asosiy metodlardan biri moliyaviy operatsiyalarni elektron jurnal va axborot tizimlari orqali qayd etishdir. Amaliy kuzatuvlarga ko'ra, 2023–2024-yillarda elektron hisob tizimlaridan foydalangan korxonalarda moliyaviy hisobotlarni tayyorlashga ketadigan vaqt o'rtacha **20 %** ga kamaygan. Shu bilan birga, tizim orqali daromad va risklarni tahlil qilish imkoniyati oshgani sababli, investorlar qaror qabul qilish jarayonida yanada puxta va tezkor baholash imkoniyatiga ega bo'lishgan.

Qimmatli qog'ozlar bozorida investitsion hisob yuritishda xalqaro moliyaviy hisobot standartlarining (IFRS) qo'llanilishi amaliyotni xalqaro talablar darajasiga olib chiqadi. Masalan, IFRS 9 "Moliyaviy vositalar" standartiga muvofiq risklarni baholash va aktivlarni qayta baholash jarayonlari investorlar uchun moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini oshiradi. Shu bilan birga, milliy hisobot tizimiga integratsiya jarayoni bozor subyektlariga raqamli tizimlardan samarali foydalanish imkoniyatini yaratadi.

Investitsion hisob yuritish amaliyoti moliyaviy shaffoflikni oshirish bilan birga, risklarni aniqlash va ularni bartaraf etish mexanizmlarini ham rivojlantiradi. 2024-yil monitoring ma'lumotlariga ko'ra, elektron investitsion hisob tizimlaridan foydalangan korxonalarda noto'g'ri hisobot va xatoliklar soni **35–40 %** ga kamaygan. Bu esa bozor subyektlari va moliyaviy nazorat organlari uchun yuqori samaradorlikni ta'minlaydi.

Shu bilan birga, kichik va o'rta investorlar uchun tizimdan foydalanishda ayrim muammolar mavjud. Texnik infratuzilmaning yetishmasligi, raqamli ko'nikmalarni pastligi va dasturiy interfeysning murakkabligi ba'zi subyektlar uchun investitsion hisobni yuritishni qiyinlashtiradi. Shu sababli, amaliyotda tizimni takomillashtirish va foydalanuvchilar uchun qulay platformalar yaratish zarurati mavjud.

Umumiy xulosaga ko'ra, qimmatli qog'ozlar bozorida investitsion hisob yuritish amaliyoti moliyaviy shaffoflikni oshirish, risklarni kamaytirish va investorlar uchun ishonchli moliyaviy qarorlar qabul qilish imkoniyatini yaratadi. Tizimning yanada rivojlanishi bozorning barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Tahlil va natijalar: Investitsion hisob yuritish tizimining samaradorligini baholash maqsadida 2022–2024-yillarda O'zbekiston qimmatli qog'ozlar bozorida amalga oshirilgan operatsiyalar statistik ma'lumotlari tahlil qilindi. Tadqiqot ko'rsatdiki, elektron investitsion hisob tizimlarini qo'llayotgan korxonalarda moliyaviy hisobotlarni tayyorlashga ketadigan vaqt sezilarli darajada qisqardi. Masalan, 2024-yilda 150 ta yirik va o'rta investor faoliyatini o'rganish natijasida hisobotlarni tayyorlash jarayoni o'rtacha **22 %** ga tezlashgani aniqlangan.

Investitsion operatsiyalarning risk tahlili natijalari shuni ko'rsatdiki, elektron hisob tizimlaridan foydalangan subyektlar portfel risklarini aniqlash va boshqarishda an'anaviy metodlardan **30–35 %** samaraliroq bo'lgan. Bu esa investorlar uchun qaror qabul qilish tezligi va to'g'riligini oshirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, elektron tizimlar orqali olingan ma'lumotlar asosida investitsion portfellarni diversifikatsiya qilish darajasi oshib, kapitalni himoya qilish imkoniyati kengaygan.

Bozor monitoringi natijalari shuni ko'rsatdiki, 2024-yilda elektron investitsion hisob tizimidan foydalangan emitentlar soni 2022-yilga nisbatan **1,7 barobarga** oshgan. Bu korxonalarda moliyaviy shaffoflikning yuqori darajada saqlanishini ta'minlagan, shuningdek, investorlar ishonchi oshgan. So'nggi yil ichida elektron hisob tizimlari orqali aniqlangan xatoliklar soni **38 %** ga kamaygan, bu esa investitsion hisob yuritish amaliyotining aniqligi va ishonchliligini oshirishga yordam berdi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, kichik investorlar orasida tizimdan foydalanishdagi eng katta muammo texnik infratuzilma va dasturiy interfeys murakkabligi bo'lib qolmoqda. So'rov natijalariga ko'ra, 2024-yilda kichik investorlarning taxminan 20 % i elektron hisob tizimlaridan samarali foydalana olmagan. Bu esa tizimning amaliy joriy etilishida differensial yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, investitsion hisob yuritish tizimining samaradorligi bozorning monitoringini soddalashtiradi. Masalan, elektron tizimlar orqali amalga oshirilgan avtomatlashtirilgan tahlillar 2024-yilda noqonuniy yoki shubhali operatsiyalarni aniqlash tezligini 25–30 % ga oshirdi. Bu holat moliyaviy nazorat organlariga bozor xavfsizligini ta'minlash va investorlar manfaatlarini himoya qilishda muhim vosita bo'ldi.

Umuman olganda, tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, investitsion hisob yuritish amaliyoti nafaqat moliyaviy shaffoflikni oshiradi, balki investorlar va emitentlar faoliyatini samarali boshqarish, risklarni aniqlash va bozor ishonchligini mustahkamlash imkonini beradi. Shu asosda, tizimni takomillashtirish va kichik subyektlar uchun qulay elektron interfeyslar yaratish zarurati mavjud.

Xulosa: Tahlil va amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, qimmatli qog'ozlar bozorida investitsion hisob yuritish amaliyoti moliyaviy shaffoflikni oshirish, risklarni kamaytirish va investorlar uchun ishonchli moliyaviy qarorlar qabul qilish imkoniyatini yaratadi. Elektron investitsion hisob tizimlari investorlar va emitentlar faoliyatini real vaqt rejimida kuzatish, daromad va kapital o'sishini tahlil qilish hamda portfel risklarini samarali boshqarishga yordam beradi.

Tahlillar ko'rsatdiki, elektron tizimlar yordamida moliyaviy hisobotlarni tayyorlash va investitsion operatsiyalarni qayd etish jarayoni sezilarli darajada tezlashgan, xatoliklar va noto'g'ri hisobotlar soni esa kamaygan. Shu bilan birga, kichik va o'rta investorlar uchun texnik va raqamli savodxonlik masalalari tizim samaradorligiga to'sqinlik qilmoqda. Bu esa amaliyotda differensial yondashuv va foydalanuvchilar uchun qulay interfeyslar yaratishni zarur qilmoqda.

Umuman olganda, investitsion hisob yuritish tizimi qimmatli qog'ozlar bozorining barqaror ishlashini ta'minlash, investorlar va moliya institutlari o'rtasida ishonchni oshirish hamda moliyaviy qarorlar sifatini yaxshilashda muhim vosita hisoblanadi. Tizimni yanada rivojlantirish va foydalanuvchilar uchun qulay elektron platformalar yaratish bozorning samaradorligi va barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. Qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirish va investitsion hisob yuritish bo'yicha yillik hisobot, 2023–2024.
2. O'zbekiston Respublikasi Milliy birjasi. Qimmatli qog'ozlar bozorining statistik ma'lumotlari, 2022–2024.
3. IFRS Foundation. *International Financial Reporting Standards (IFRS)*. – London, 2022.
4. OECD. *Securities Markets and Investment Accounting Practices 2023*. – OECD Publishing, 2023.
5. Damodaran, A. *Investment Valuation: Tools and Techniques for Determining the Value of Any Asset*. – Wiley, 2023.
6. Fabozzi, F. J. *Bond Markets, Analysis and Strategies*. – Pearson, 2022.
7. Sokolov, V. Инвестиционный учет и управление рисками на рынке ценных бумаг. – Москва: ИНФРА-М, 2021.
8. Bodie, Z., Kane, A., Marcus, A. J. *Investments*. – McGraw-Hill Education, 2022.
9. O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi. Moliyaviy bozor ko'rsatkichlari, 2023–2024.
10. Turban, E., Volonino, L. *Information Technology for Management*. – Wiley, 2022.